

**המעבר ללמידה אלקטרונית היברידית בתקופת מגיפת הקורונה והשפעתה על תלמידים מהפריפריה
הגיאוגרפית והכלכלית: אתגרים ופתרונות**

פרופ' טל סמואל-עזרן, ד"ר צחי חייט, ופרופ' יאיר עמיחי-המבורגר

בית ספר סמי עופר לתקשורת, אוניברסיטת רייכמן, הרצליה

דצמבר, 2022

מטרות המחקר ותרומתו

בעקבות מגיפת הקורונה, בתי ספר ואוניברסיטאות עברו ללמידה מקוונת בקנה מידה המוני, לעתים קרובות תוך שימוש בפלטפורמות Zoom או Microsoft Teams ותוכנות eLearning אחרות. באוניברסיטאות רבות, כולל אלו בישראל, המציאות הזו נותרה רלוונטית גם לאחר ההשטלתות על המגיפה, ואוניברסיטאות רבות אימצו מודל של הוראה היברידית (או: מעורבת) של הוראה, המשלב סביבות למידה מקוונות ופנים אל פנים (Gnaur and Hindhede, 2020). אין ספק שהשינויים הללו וסביבת ההוראה החדשה המתהווה במהלך ואחרי מגיפת הקורונה מחייבים את הסטודנטים בהווה ובעתיד להסתגל לסביבות הלמידה הפיזיות והמקוונות המשולבות על מנת להצליח בלימודיהם. עבור אלה מהפריפריה הגיאוגרפית והכלכלית היא מציבה אתגרים נוספים מכיוון שהיא דורשת גישה וציוד דיגיטלי מתקדמים, ומיומנויות מחשב שונות שלעיתים קרובות אין לסטודנטים רבים בדמוגרפיה זו, ובכך מעמידה אותם בסיכון גבוה יותר לשחיקה. כדי לסייע ולהעצים תלמידים מהפריפריה הכלכלית והגיאוגרפית, המתמודדים עם אתגרים, להסתגל לסביבות למידה היברידיות, תכננו מחקר חלוץ שבוחן את המנבאים העיקריים של שביעות רצון למידה מקוונת בסביבות למידה היברידיות בקרב תלמידים מהפריפריה הכלכלית והגיאוגרפית. באופן ספציפי, נבחנו שאלות המחקר הבאות: (1) כיצד תכונות האישיות של הסטודנטים, כישורי הלמידה הדיגיטליים והקשרים החברתיים מנבאים את שביעות רצונם של התלמידים מלמידה היברידית? (2) האם תימצא אינטראקציה בין תכונות אישיות לבין כישורים דיגיטליים של הסטודנטים בניבוי שביעות רצונם מלמידה היברידית? (3) האם תימצא אינטראקציה בין תכונות האישיות של הסטודנטים והקשרים חברתיים שלהם בניבוי שביעות רצונם מלמידה היברידית?

שיטת המחקר

המשתתפים גויסו למילוי שני שאלונים מקוונים, שהועברו בינואר ובמרץ 2022. המשתתפים קיבלו פיצוי כספי על השתתפותם במחקר, וגויסו דרך שירות הסקרים המקוון, iPanel, חברה ישראלית המתמחה במחקר מבוסס אינטרנט. מייל נשלח לחברים אקראיים בפאנל של iPanel עם קישור המזמין אותם להשתתף במחקר ולמלא את השאלון. המדגם מורכב מ-583 משתתפים שמילאו את שני השאלונים (בינואר ובמרץ 2022). כל המשתתפים היו סטודנטים במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל שלמדו במהלך הסמסטר הקודם

וענו על השאלונים ביחס ללפחות קורס אחד שנלמד באינטרנט באמצעות זום או באמצעים טכנולוגיים אחרים. המשתתפים מילאו שאלונים מקוונים על משתני רקע, שביעות רצון הלמידה, הישגים מהקורס, קשרים חברתיים, הון חברתי מקוון, תכונות אישיות, מיומנויות אוריינות דיגיטלית וויסות עצמי בלמידה מקוונת. בנוסף, רואיינו 62 משתתפים והרשתות החברתיות שלהם מופו באמצעות סוציוגרמה.

ממצאים מרכזיים וחשיבותם

הקשרים בין תכונות האישיות של הסטודנטים, כישורי אוריינות דיגיטלית, קשרים חברתיים ושביעות רצון מהלמידה

רמות גבוהות יותר של נעימות ומצפוניות, רמות נמוכות יותר של נירוטיות ומספר גבוה יותר של קשרים חברתיים והון חברתי מגשר היו קשורים באופן מובהק לרמות גבוהות יותר של שביעות רצון מהלמידה. ממצאים אלו מצביעים על חשיבות התאמת סביבות למידה מקוונות כך שיתאימו לתלמידים בעלי תכונות אישיות שונות. לדוגמה, מתן הזדמנויות לחוויות למידה מקוונות אשר אינן דורשות אינטראקציה בין-אישית עשוי להועיל עבור אנשים שמתאפיינים ברמות נמוכות של נעימות. כמו כן, השימוש בצבעים מרגיעים, אפשרויות ניווט פשוטות וממשקים ידידותיים למשתמש עשויים להשפיע לטובה על אנשים בעלי נירוטיות גבוהה. בנוסף, ייתכן שיהיה חשוב לספק תמיכה נוספת כדי לסייע לתלמידים בעלי נירוטיות גבוהה, או אשר נמוכים במצפונות ובעימות על מנת לאפשר להם ליהנות מסביבות למידה מקוונות.

יתר על כן, ממצאים אלו מצביעים על החשיבות של טיפוח קשרים חברתיים בלמידה מקוונת, שכן הם עשויים למלא תפקיד חשוב בשביעות רצונם של הסטודנטים מהלמידה. לפיכך, קורסים מקוונים צריכים לכלול מרכיבים המטפחים אינטראקציה חברתית ויצירת קשרים חברתיים בין תלמידים, כגון דיונים בכיתה ופעילויות ומטלות למידה קבוצתיות. רכיבים כאלה עשויים להיות בעלי חשיבות עליונה כמנבאים של תוצאות למידה מקוונות, ולכן יש לראות בהם יעדים מרכזיים ומפורשים של תהליכי למידה מקוונים. לבסוף, הממצאים מצביעים על כך שהון חברתי מקוון מסוג מגשר עשוי לספק יתרונות לסטודנטים ולשפר את תוצאות הלמידה המקוונות שלהם. ממצאים אלו עשויים להעיד על החשיבות של פיתוח רשתות חברתיות מקוונות לסטודנטים באוניברסיטאות, שיכולות לעודד ולאפשר פיתוח של הון חברתי מגשר בין סטודנטים מקורסים ומחלקות שונות, ולספק לסטודנטים משאבים חשובים כגון מוטיבציה אקדמית, שייכות, עצות, מידע, וידע. הון חברתי כזה יכול בתורו לשפר את שביעות הרצון של התלמידים מחוויות למידה מקוונות.

האינטראקציה בין תכונות אישיות, אוריינות דיגיטלית וקשרים חברתיים בניבוי שביעות רצון מהלמידה

רמות גבוהות יותר של אוריינות דיגיטלית ורמות גבוהות יותר של מופנמות היו קשורות לרמות גבוהות יותר של שביעות רצון מהלמידה. נמצא אפקט אינטראקציה, המצביע על כך שעבור אנשים מוחצנים, אוריינות דיגיטלית אינה משחקת תפקיד משמעותי בניבוי שביעות הרצון מהקורס, בעוד שעבור אנשים מופנמים, אוריינות דיגיטלית גבוהה קשורה באופן מובהק לשביעות רצון מוגברת מהקורס. יתרה מזאת, נמצא אפקט אינטראקציה נוסף, המצביע על כך שעבור אנשים מופנמים, קשרים חברתיים אינם ממלאים

תפקיד משמעותי בניבוי שביעות הרצון מהקורס, ואילו עבור אנשים מוחצנים, קשרים חברתיים קשורים באופן מובהק לשביעות רצון מוגברת מהקורס.

מבחינת ההשלכות המעשיות, ממצאים אלו מדגישים כי פלטפורמת זום יכולה להעצים מופנמים בכיתה הורטואלית, ובכך להדגיש את החשיבות של פיתוח תכנית לימודים היברידית אוניברסיטאית שתשלב שיעורים פנים אל פנים עם שיעורים מקוונים בפלטפורמת Zoom ב- עידן פוסט-מגפה. סביבות למידה היברידיות כאלה יקחו בחשבון את ההיבטים השונים של אישיותם של התלמידים ויספקו פעילויות ותכונות שמתאימות הן למופנם והן למוחצנים. מערכת כזו צריכה גם לשאוף לקחת בחשבון את החולשות של מופנמים ומוחצנים, שהתגלו בממצאי המחקר, כדי לספק חוויה טובה יותר לשתי הקבוצות. כך, למשל, הוספת קורס שמטרתו לשפר את מיומנויות האוריינות הדיגיטלית עשויה לעזור למופנמים להפיק תועלת טובה יותר מסביבות למידה מקוונות. באופן דומה, הגברת הקשרים החברתיים עשויה לאפשר למוחצנים ליהנות ולהפיק תועלת מפלטפורמות למידה מקוונות במידה רבה יותר.

קשרים חברתיים כגורם מתווך בקשר בין הון חברתי מגשר ומקשר לבין שביעות רצון מהקורס

ממצאי המחקר הצביעו על קשרים ישירים בין המשתנים הבאים: רמות גבוהות יותר של הון חברתי מגשר ורמות נמוכות יותר של הון חברתי מקשר היו קשורות באופן מובהק לרמות גבוהות יותר של שביעות רצון מהלמידה. קשרים חברתיים תיווכו את הקשר בין הון מקשר לשביעות רצון מהקורס, כאשר רמות גבוהות יותר של הון חברתי מקשר הובילו לקשרים חברתיים חזקים יותר, אשר בתורם מובילים לרמות גבוהות יותר של שביעות רצון מהקורס. עם זאת, קשרים חברתיים לא נמצאו כגורם אשר מתווך את הקשר בין הון מגשר לבין שביעות רצון מהקורס. לממצאים אלה יש השלכות מעשיות חשובות, המדגישים את החשיבות הקריטית של קשרים חברתיים כמנבא של שביעות רצון מלמידה מקוונת, במיוחד בקרב אנשים עם רמות גבוהות של הון חברתי מקוון. לפיכך, קורסים מקוונים צריכים לכלול מרכיבים המטפחים אינטראקציה חברתית ויצירת קשרים חברתיים בין תלמידים, כגון דיונים בכיתה ופעילויות ומטלות למידה קבוצתיות. רכיבים כאלה עשויים להיות בעלי חשיבות עליונה כמנבאים של תוצאות למידה מקוונות, ולכן יש לראות בהם יעדים מרכזיים ומפורשים של תהליכי למידה מקוונים.

סיכום

ממצאי מחקר אלו מספקים מידע רב ערך על הגורמים המנבאים שביעות רצון מהלמידה המקוונת בקרב תלמידים בישראל, לרבות תכונות אישיות, קשרים חברתיים, הון חברתי מקוון ואוריינות דיגיטלית. ממצאים אלו עשויים להיות רלוונטיים במיוחד עבור סטודנטים מהפריפריה הגיאוגרפית והכלכלית, אשר נוטים להיות בעלי רמות נמוכות יותר של אוריינות דיגיטלית וגישה למשאבים חברתיים ואקדמיים (למשל, רמות נמוכות יותר של הון חברתי; Brooks et al., 2011). יתר על כן, ממצאים אלו מספקים כיוונים חשובים לדרכים לשיפור שביעות רצון מהלמידה המקוונת, אשר ניתן להשתמש בהם כדי לקדם תלמידים מהפריפריה הגיאוגרפית והכלכלית בסביבות למידה מקוונות.